

ՌԱՖԻԿ ԱՎԱԳՅԱՆ

ԿՈՏՈՐԱԾ

(Պատմվածքներ)

ԵՐԵՎԱՆ

ԱՐՄԱՎ
2014

ՀՏԳ- 891.981-32
ԳՄԳ- 84Հ - 44
Ա 770

*Գիրքը տպագրվում է գործարար
Պարույր Գևորգյանի հովանավորությամբ:*

Ավագյան Ռաֆիկ
Կոտորած: Պատմվածքներ / Ռ. Ավագյան. - Եր.: Արմավ,
2014. - 64 էջ:

ՀՏԳ- 891.981-32
ԳՄԳ- 84Հ - 44

ISBN 978 - 9939 - 9107 - 6 - 5

© Ավագյան Ռաֆիկ, 2014
© Արմավ, 2014

ԿՈՏՈՐԱԾ

*Հայերը դժոխքի հատակը տեսան այս երկրի վրա:
Մեծ եղեռնի մի կաթիլ է ամեն հայ մարդ:*

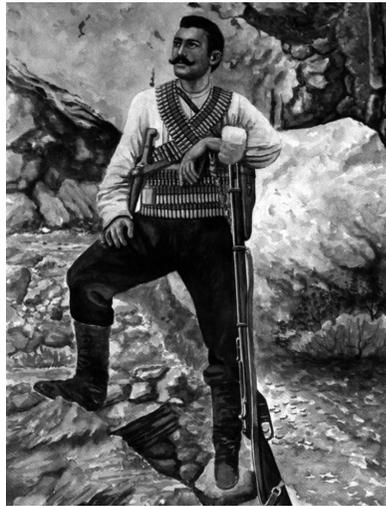
Ավ. Բասիակյան

Գյուղը իրար էր խառնվել:
Մարդիկ ահ ու սարսափի մեջ էին:

Ասում են թուրքը որոշել է հայերին տեղահան անել, կոտորել:

- Վո՛ւյ, սևով չեղանք, աղջի Նուրե, հըր ի՞նչ կեղնի մըր ճգերու հալ: Կսին՝ չնային թե պզտիկ, թե մեծ՝ կկոտորին: Ես ի՞նչ հող իտամ իմ գլխուն- նեղսրտում էր Արուս տատը:

Օրը գարնանային էր: Չնախառն անձրև էր գալիս, քամին խաղում էր մարդկանց ոսկորներում:

Եղանակն էլ մարդկանց սրտի հետ չէր գնում, անընդհատ անձրև էր գալիս:

Տնից տուն էին գնում, մեկը մյուսին հայտնում էր վերահաս աղետի մասին:

Մեռյալ դրություն էր: Ոչ մի ձայն չէր լսվում: Մեկ-մեկ լսվում էր շների հաչոցը, անասունների բառաչը:

Անշնչացել էր գյուղը:

Գյուղի խելահաս մարդիկ որոշեցին գնալ գյուղապետի մոտ՝ իմանալ ճշմարտությունը:

Մտան գյուղապետ Բոնդո Հովհաննեսի տուն:

Նրանք երեքն էին՝ Բողոե Մուշոն, Փուստիկ Մեթոն ու Սարո Միսակը:

- Կխնդրի՞նք մըզի ըսիս՝ ըս ինչ խոսակցություն է տարածվել, որ հայերին տեղահան պիտի անեն, կոտորեն: Թե ճիշտ է, ըսա մըզի,- ասաց Բողոե Մուշոն:

Հովհաննեսը, որ ծալապատիկ նստած կարպետի վրա ծխում էր, ասաց.

- Տղե՛ք, իմացե՛ք, ես էնքան պատիվ ունիմ Մուշի գավառապետի մոտ, օր հըմեն աշխահն էլ վառիմ, կոտորիմ, մըզի ձեռ չըն իդա: Մացեք ձրր տան ու դռան վրա, գեղից մը գացեք, ես ձրր հետ եմ, մը վախեցեք:

- Լա՛վ,- ասաց Փուստիկ Մեթոն,- մնացի՞նք, եկավ թուրքը մըզի կոտորեց, մենք ի՞նչ կենի՞նք, զենք չունի՞նք, փորձ չունի՞նք: Ես ձրր հետ համաձայն չեմ, կերթամ:

- Տղա՛, դու շատ լուպազ իս: Կերևա ռսի կնկտոց իս կարոցե: Գու գնա, հմը ուրիշներին բանից մը հանե,- ասաց գյուղապետը:

- Իմա՞լ չերթանք, տեսա՞ր Մաղաթելին իմալ տարան Գելաշարի ձորում սպանեցին: Ով բռնեց քրդերու ձեռքը՝ ոչ որ: մենք կերթանք,- ասաց Բողոե Մուշոն:

- Է՛, գնացե՛ք օր ընձի չըք հավատա՝ գնացեք: Աստված ձրր հետ,- նեղսրտեց գյուղապետը:

1915թ. ապրիլի 23-ին, մի անձրևային օր, դուրս եկան գյուղից երեք խմբով՝ ուղղություն վերցնելով դեպի Էրզրում: Բուվանուխի Խոժգյալղի (Հայկաշեն) գյուղից մոտ քառասուն-քառասուհինգ երիտասարեներ էին երեք խմբով՝ Փուստիկ Մեթոյի, Բողոե Մուշոյի և Սարոյի Միսակի ղեկավարությամբ:

Գիշեր էր:

Ոչ մի աստղ չէր երևում: Լուսինը թաքնվել էր մութ ամպերի խավարում: Մութ էր, սև ու ահավոր:

Քայլում էին քարերին ու մացառներին դիպչելով: Ընկնում էին, ելնում: Գնում էին մի վառ հույս իրենց սրտում՝ հասնել ռուսի հող, միանալ Անդրանիկի բանակին: Կռվել, վրեժ լուծել հայ ժողովրդին հասցրած աղետի համար:

Եղբայրներ Սմբատն և Ղևոնդը գնում էին Բողոն Մուշոյի խմբի հետ: Ղևոնդը չէր կարողանում քայլել: Նա երեք ամիս թաքնվել էր հացահատիկի հորում՝ գերացել էր:

1914թ. դեկտեմբերին գյուղի ջահելները ձնաթոփ էին խաղում: Նրանց էին միացել հարևան քրդական Շեյխավալի (գյուղ Բլանուխի շրջանում) գյուղի քուրդ ջահելներ:

Քուրդ Սլոն ձնեթոփի մեջ քար դրեց ու խփեց Ղևոնդի փոքր եղբորը՝ Քերոբին: Նա ուշաթափվեց:

Քույրը՝ Դվթոն, իմացավ, որ եղբորը խփել են քրդերը, վիրավորել, եկավ մի հարվածով գետին տապալեց քրդին: Խառնվեցին իրար, սկսվեց աննախատեսելի կռիվ երկու գյուղի միջև:

Դվթոյի հայրը՝ Ավագը, գիշերով, աղջկա հետ փախավ ռսի հող, որպեսզի փրկի, պահպանի աղջկա պատիվը:

Ղևոնդը վախից թաքնվեց հացահատիկի հորում:

Կանգ առավ Ղևոնդը:

- Սմբատ ջան, դուք գացեք, ես չկնամ քելիմ: Գացե՛ք, փրկվե՛ք, ես կմնամ:

Սմբատը ասաց.

- Չէ, աղպեր ջան, ես առանց քրդի ոչ մի տեղ չըմ էրթա:

Եղբայրները ետ մնացին խմբից:

Խումբը գնաց:

Հանգստանալուց հետո եղբայրները շարժվեցին առաջ, հասան մի բարձրունքի: Բարակ առվակ էր հոսում սարի տակից: Նստան առվակի ափին:

Ղևոնդը ոտքերը դրեց առվակի պաղ ջրի մեջ:

- Օխա՛յ, Սմբատ, ըման հանգստացան իմ ոտքեր: Փշում լե նստինք, կերթանք:

Սմբատը փոքր էր եղբորից վեց տարով: Ուներ ատլետիկ կազմվածք, մարզված էր: Երկու անգամ ծառայել էր թուրքի բանակում՝

մեկն իր, մեկն էլ եղբոր՝ Գեղամի փոխարեն: Փախել էր բանակից, փրկվել:

Թուրքերը հայ զինվորներին համարում էին դասալիքներ, սպանում:

Որոշեցին գնալ, միանալ Անդրանիկի բանակին:

Սմբատը երազում էր դառնալ զինվորը մեծ զորավարի, որպեսզի իր վրեժը լուծի թուրքերից:

Օրը թեքվում էր:

Սմբատը ոտքով չափեց իր ստվերը ու ասաց՝ օրը կիսվել է:

Ղևոնդը չէր կարողանում քայլել: Սմբատը նրան մեկ-մեկ շալակած էր տանում:

Հասան Ղարսի մարզի Ռոստամզետուկ (գյուղ Ղարսի մարզում) գյուղ: Առաջ շարժվելով Սարիղամիշի ուղղությամբ: Քրդական Մուլթանլու (գյուղ Ղարսի մարզում) գյուղն անցնելիս նրանց ճանապարհը փակեցին երկու զինված քուրդ՝ «Թաալիմ» կանչեցին, մոտեցան, առաջ գցելով տարան քրդական մի գյուղ:

Նրանց հրացանի խզակոթով խփելով տարան ներս արին մի մեծ անասնագոմ, դուռը փակեցին ու գնացին:

Մթնեց: Գոմում շատ մութ էր աչքը աչքին չէր տեսնում: Հարկավոր էր, ինչ գնով էլ լիներ, մի կերպ փախչել:

Մի անցք կար գոմի տանիքին, որը պատուհան էր գոմի համար: Որոշեցին այդ անցքից դուրս գալ:

Ղևոնդը չէր կարող բարձրանալ, անցքից դուրս գալ: Սմբատը եղբորը բարձրացրեց իր ուսերի վրա, հրելով դուրս հանեց անցքից: Ինքը՝ առանց դժվարության բարձրացավ, դուրս սողաց անցքից:

Գնացին հակառակ ուղղությամբ: Շարունակեցին ճանապարհը՝ հույսը չկորցնելով: Նպատակ էին դրել գնալ, միանալ Անդրանիկ զորավարի բանակին:

Հասան Սարիղամիշ:

Մոսյաց անտառ. խիտ կանաչ սաղարթով:

Իմացան, որ մոտակայքում է բանակը:

Սմբատի ուրախությանը չափ չկար. կրնդունվի Անդրանիկի

բանակ, կկռվի՝ արյուն արյան դեմ սկզբունքով:

Անդրանիկի բանակը գտնվում էր Ղարսն ու Սարիղամիշը միացնող Սվասի (երկաթուղային կայարան Ղարսի մոտ) կայարանի մերձակայքում:

Մոտեցավ Սմբատը դռնապահ զինվորին խնդրեց իրեն տանել զորավարի մոտ:

Համհարզը տարավ:

- Իմ բարևը Հայոց փրկարարին:

Փաշեն ձեռքով նշան արեց, որ նստի:

Փաշա՛, ես երկու անգամ ծառայել եմ թուրքի բանակում. մեկը՝ իմ, մյուսը եղբորս փոխարեն: Մի կերպ փախա, փրկվեցի: Դիպուկ կրակել գիտեմ, գիտեմ թուրքերեն ու քրդերեն: Կաղաչիմ քրզի՝ ընդունեք ընձի ձեր բանակ:

Կկռվեմ, վրեժ կլուծեմ թուրքերից ու քրդերից, մեզ հասցրած մեծ ցավի համար:

Փաշեն համաձայնվեց:

Սմբատը դարձավ հայ ազատագրական բանակի զինվոր:

Սմբատը հանդիպեց իր համագյուղացիներին, որոնք ևս միացել էին Անդրանիկի բանակին՝ Ջազոն, Ալոն, Սարո Միասակը, Բողե մուշոն, Քոչո Ասոն, Փուստիկ Սեթոն և էլի ուրիշներ:

Անդրանիկը անչափ ուրախ էր, որ բանակը համալրվեց մշեցիներով: Նա ասում էր.

- Ավելի լավ է ունենամ հարյուր մշեցի զինվոր, քան ռուսական մի բանակ: Մշեցիները կռվում են հոգով ու սրտով և գիտեն ինչի՞ համար:

Ղևոնդը չնդունվեց, որովհետև չէր կարող քայլել:

Նա միացավ բուլանուխցիների խմբին: Նրանք գնացին Իրանի Մավնաստ գավառաքաղաքը և Խոյը միացնող կամուրջով պիտի գնային Էջմիածին, որտեղից ցրվեին Արևելյան Հայաստանի քաղքաներն ու գյուղերը: «Կա Անդրանիկ, կա հայ ժողովուրդ»- այդպես էր մտածում ամեն մի հայ:

Արևը իր հոգնած ճառագայթներով իջել էր սարերի ու քարերի վրա: Փայլում էին սարերի գագաթները, ծառերի սաղարթները: Ժայռից իջնող ջրվեժը թրջել էր բնից դուրս եկած փոքրիկ ճնճուկին, որը նոր-նոր սկսել էր թևածել:

Մութ ժայռերի վրայից հեռացող լույսերը հույս էին տալիս, որ կգա հայի համար պայծառ ու լուսավոր օր:

Անդրանիկ գորավարը առավոտյան շրջում էր զինվորների մեջ և մի պահ կանգ առավ ձեռքով նշան արեց՝ լռել:

- Միրելի զինվորներ, մենք կանգնած ենք գերեզմանափոսի եզրին: Խավարը իջել է մեր ուսերին: Մենք պետք է շրջանցենք գերեզմանափոսը, որովհետև հին և իմաստուն ազգ ենք: Միասին կռվելով կարող ենք փրկել մեր ժողովրդին, պաշտպանել մեր մայրերի ու քույրերի պատիվը: Մեր պատմությունը մենք պետք է կերտենք: Ուրեմն կռվենք, գիտակցելով, որ միայն գենքով հայը կփրկվի,- սասաց գորավարը և հեռացավ զինվորական հպարտ քայլվածքով:

Զինվորները ողջուններով ճանապարհեցին գորավարին:

Վարդավառ:

Հուլիս ամիսը վերջանում էր: Աղջիկ, տղա դույլերով ջրում էին իրար: Ուրախ ծիծաղը, աղմուկը տարածվել էր գյուղով մեկ:

Լավեց կրակոց: Մեկ, երկու և անընդհատ կրկնվող կրակոցներ:

Գյուղում իրարանցում էր, լաց ու կոծ: Քուրդ Մուսաբեկի (քրդական խմբի ղեկավար) և Սլո Գորոյի (քրդական խմբի ղեկավար) խմբերը մտել էին գյուղ: Նրանք սպանում էին, առևանգում, հրդեհում տները: Չէին խնայում ոչ մեծի, ոչ էլ փոքրի:

Մուսաբեկը ձին քշեց գյուղի ռես Բոնդո Հովհաննեսի տուն: Կանգնեց: Զին խաղում էր անընդհատ, շուռ ու մուռ գալիս:

- Հովհաննէ՛ս,- բղավեց Մուսաբեկը,- դուրս արի, քեզ դոնախ եմ եկել:

- Հը՛, ո՞վ իք, ինչ է կուզիք: Ես Մուշի կայմակամին կգեկուցեմ ձեր կատարած անօրինականության մասին... խոսքը մնաց կիսատ: Մուսաբեկը մեկ գնդակով գետին տապալեց գյուղապետին: Սպանեցին գյուղապետի տան մեծ ու փոքրին: Բեկը կարգադրեց նրանց դիերը շարել կլոր շրջանով՝ կալի մեջ:

- Հլը հոն աշեք՝ Բոնդո Հովհաննէսը գովընդէ է պարում,- ծիծաղում էր Բեկը:

Պատմում էին մեծերը, որ գյուղի հարսանիքների ժամանակ Բոնդո Հովհաննէսը իր ծիրանագույն թաշկինակը ֆռռացնելով օդում հարսի պարը տանում էր առաջ:

Նրա դին դրեցին բոլորից առաջ և ծիծաղում էին, թե՛ Հովհաննէսը գովընդէ է պարում:

Ահավոր էր գյուղի վիճակը: Փոքրիկ Աբգարը տեսավ, թե ինչպես սպանեցին հորը: Նրա աչքի առաջից չէր հեռանում հոր այլանդակված դեմքը, մռութը՝ կզակի հետ կտրված:

Փախավ Աբգարը գյուղում ապրող միակ քրոջ՝ Սլոյի տուն: Քրդուհի Գյուլնազը Աբգարին հագրեց աղջկա շոր, ասելով՝ գնա խաղա աղջկա՝ Ասլու հետ:

Երկու օր հետո Սլոն Աբգարին տարավ միացրեց գաղթականներին:

Լացով էր պատմում ծեր Աբգարը այս պատմությունը:

- Թուրքը՛ թուրք է: Ինչ էլ որ լինի, նրանից լավ բան չսպասեք,- ասում էր նա:

Բոնդո Հովհաննէսի անասնակերի մարազը շատ մեծ էր: Հավաքեցին գյուղի մարդկանց՝ կին, երեխա, մեծ ու փոքր, սպանեցին, այրեցին: Գերեվարեցին գեղեցիկ աղջիկներին ու հարսներին:

- Քա՛հ, քա՛հ,- ծիծաղում էր Մուսաբեկը,- Խոժգյալդին մաքրեցինք, ոչ ոք չմնաց:

Անցան Բուլանուխի Գյաբուլներ, Լիզ, Յոնջալի գյուղերի բնակիչներին կոտորելով:

ՓՈՔՐԻԿ ԶԻՆՎՈՐԸ

Ես ոչ առաջինն եմ, ոչ էլ վերջինը, յուրաքանչյուրը, ով կարող է, պետք է գրի, պատմի Անդրանիկի մասին, որովհետև այդպիսի իսկական հերոսներ աշխարհ են գալիս ոչ այնքան հաճախ:

Ծովակալ Հովհաննես Իսակով:

I

Բացվում էր առավոտը: Արևը վախավորաժ դուրս էր եկել ամպերի տակից՝ իր շողերն էր արձակում սարին ու քարին, արտին ու հանդին, կենդանական աշխարհին:

Գյուղում իրարանցում էր: Մարդիկ խուճապի էին մատնվել: Իմացել էին, որ թուրքը պիտի կոտորի բոլոր հայերին, չխնայելով ոչ ծերերին, ոչ էլ երեխաներին: Մարդիկ խոսում էին փսփսալով, հանկարծ չլսեն իրենց ու դաժանորեն պատժեն:

- Քա՛, աղջի Ալմաստ, հիդա վարդևորից ես արյան հոտ է կառնիմ: Իմա՞լ էնիմ, ո՞ւր թաքցնիմ իմ ճգերուն: Կսին՝ հմնուն կկոտորին, չխնային ո՛չ ոքի,- նեղսրտում էր Գյոզալ տատը:

- Ելէ իմացերիմ, չգինամ իմ գլուխ որ պատին զարկիմ: Գացին մըր տղեն ու իր հեր փուստիկ Սեթոյի հետ: Փախան: Չգինամ ո՞ւրին, կա՞ն, չկա՞ն, ահ ու դող իմ սիրտ է ընկել, տանջում է: Ա՛խ, Աստված, օրի՞ չըս առնի իմ հոգին: Մեռնիմ՝ պրծնամ,- լացակումամ ասաց Անահիտը:

Հանկարծ արևը մթազնեց: Լսվում էին հատ ու կենտ կրակոցներ, մարդկանց լաց ու կոծ:

Թուրք խուժանը գյուղ էր մտել: Սպանել էր գյուղապետին: Սպանում և գերեվարում էին աղջիկներին ու կանանց:

Փոքրիկ Արամը տեսավ հոր մահը: Սրով կտրեցին հոր գլուխը: Արյունոտված դեմքը Արամի աչքերից չէր հեռանում: Արամը թաքն-

վել էր արքայի ամբողջի մեջ: Գուրս եկավ ամբողջից, վազեց մտավ հարևան քուրդ Իսոյի տունը:

Բայազը՝ հարևանը, շտապ հանեց Արամի շորերը, հագրեց իր աղջկա կարմիր գգեստը ու թաքցրեց տանը: Թուրք խուժանը քուրդ Մուսաբեկի ղեկավարությամբ սպանեցին գյուղի մեծ ու փոքրին, մի մասին էլ լցրեցին գյուղապետի մարազը՝ այրեցին:

Մարդկային ճարպահոտը տարածվում էր գյուղում: Օդը շնչել հնարավոր չէր:

Տարան գյուղի սիրունատես հարս ու աղջիկներին, տների գույքն ու անասունները:

Դատարկվեց գյուղը:

Բայազը թանապուր լցրեց Արամին: Թանապուրը կուլ չէր գնում: Արամի աչքերից չէր հեռանում հոր այլանդակված դին: Տասնհինգ անձից մնաց ինքը՝ մենակ, անապշտպան:

«Ո՞ր գնալ, ո՞ր թաքնվել, որ փրկվի»- անընդհատ մտածում էր տասնչորսամյա Արամը՝ արցունքը թափելով այտերին:

II

Գիշեր էր, հուլիսյան գիշեր: Մութն ու լույսը իրար էին խառնվել:

Ամուսինները չէին քնում: Նրանց տանջում էր անմեղ մարդկանց սպանությունը:

«Սպանում էին մարդկանց, որոնք կառուցել էին այս գյուղը, որոնք ճարտարապետական գեղեցիկ շինություններ էին կառուցապատել Թուրքիայի քաղաքներում ու գյուղերում: Ժողովուրդ, որը ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհին հայտնի էր իր գիտությամբ, արհեստներով, մշակույթով: Այսօր նրանց գերեվարում են, սպանում»- մտածում էր քուրդ Իսուն:

Կինը թե.

- Ա՛յ մարդ, մի բան արա, փրկի՛ր ես էրեխին: Ախր մեր լավ հարևանն են եղել, բարեկամից էլ լավ:

- Կնի՛կ, առավոտ ինձ շուտ ձեն տուր՝ տանիմ ես էրեխին ուսի

հող, թող էրթա, Աստված ուր հետ, կարող է փրկվի, մեղք է, խիղճս
ինձ տանջում է:

Լույսը չբացված Իսոն լծեց եզները: Մային դրեց Արամին՝
աղջկա հագուստով և գնաց դեպի ռսի հող՝ Ռուսահայաստան:

Օրվա կեսին նա հասավ Ղարսի Սվաս կայարան:

Ձինվորները բռնեցին նրան: Ուզեցին սպանել Իսոյին:

- Մի՛ սպանեք, նա իմ փրկիչն է: Ես տղա եմ: Նա ինձ տանում է
նսի հող, որ փրկի,- լացով ասաց Արամը:

III

Անդրանիկ գորավարի բանակը կանգնած էր Սվաս կայարա-
նում: Ձինվորները քրոյին ու Արամին բերեցին գորավարի մոտ:

- Փաշա՛, սա քուրդ է, էս տղան էլ հայ: Ասում է տղային բերել է
նսի հող, որ փրկվի: Ի՞նչ անենք,- զեկուցեց զինվորը:

Քուրդը զլուխ խոնարհեց Անդրանիկի առաջ. գլխի քուրզը երկու
անգամ բարձրացրեց ու իջեցրեց:

Անդրանիկը հարցրեց քրոյին.

- Որտեղի՞ց ես եկել, ինչո՞ւ ուզեցիր փրկել այս տղային:

- Իմ հարևանի տղան է: Հորը, մորը սպանեցին: Մնացած ըն-
տանիքի անդամներին լցրեցին ռեսի մարազը, ողջ-ողջ այրեցին: Էս
երեխին ես բերեցի, որ փրկեմ նրա կյանքը,- խոնարհվելով ասաց
քուրդը:

- Քո անունն ի՞նչ է, մա՛նչս:

- Արամ:

- Քո հոր անունն ի՞նչ է:

- Աբգար է հորս անունը: Նրան էլ, մեր տնեցունց էլ սպանեցին:
Մաղ մացերիմ մենակ ես: Կխնդրիմ, փաշա՛, ընձի ընդունի քո բանա-
կի մեջ: Ես սրտանց կկռվիմ, իմ վրեժ կլուծիմ թուրքերից ու քրդերից:

- Տարե՛ք քրոյին, անվնաս հասցրեք Բուլանուխ: Նա բարի մարդ
է, ես շնորհակալ եմ նրանից:

Անդրանիկը կարգադրեց հատուկ խնամք ցուցաբերել երեխա-

յի նկատմամբ: Հագցնել զինվորական հագուստ, կերցնել, լողացնել: Ապահովել նրա հանգիստը, ինչպես որ հարկն է:

Բուլանուլիսի կոտորածը կազմակերպեցին Մյուսարիֆը և Մուսաբեկը:

Արամին տեղավորեցին զորանոցում, հագցրին զինվորական հագուստ: Արամը զգաց, որ փրկված է, գտնվում է հուսալի ձեռքերում:

Արամի ուրախությունը անսահման դարձավ, երբ այստեղ հանդիպեց իր համազյուղացիներին՝ Ջազոյին, Ասոյին, Մմպոյին, Մուշոյին և փուստիկ Սեթոյին: Նրանք գրկում, համբուրում էին Արամին, հարց ու փորձ անում գյուղում կատարված ողբերգության մասին:

Չինվորները սիրով շրջապատեցին Արամին: Նրան սիրեցին իր ճարպկության, սրամտության և շվի նվագելու համար: Նվագում էր Արամը շվին, նրա մեղամաղձոտ նվագի հնչյունները տարածվում էր զորամասում:

Մի օր Արամը դիմեց Ջազոյին.

- Ջազո՛ հոպար, ըսա Անդրանիկին ընձի զենք իդա: Կուզիմ ես լե կովիմ, սպանիմ թուրքերին, վրեժ լուծիմ, իմ սիրտ վառվուկ է:

Ջազոն խոստացավ ասել զորավարին:

Մտավ Ջալոն զորավարի առանձնասենյակ:

- Փաշա՛, քինե մե բան կխնդրիմ՝ հիդա էրեխեն իմ հոզին առավ, կսե՛ փաշին ըսա ինձ զենք տա: Կխնդրիմ քրզի, տո՛ր զենքս լե ըդ էրեխին, մա վրեժ ունի լուծելու:

Անդրանիկը կարգադրեց՝ զենքը տվեցին Արամին: Արամը դարձավ Անդրանիկի բանակի ամենակրտսեր զինվորը:

Արամը զինվոր էր ազատագրական պայքարի, իր հող ու ջրի, իր հարազատների: Նա երդվեց սպանել նրանց, ովքեր ձեռք էին բարձրացրել հայ ժողովրդի վրա:

Հունիսի քսան, Ջուլիա:

Խազիլ փաշան հետապնդում էր գաղթականությանը:

Անդրանիկի պաշտպանությանը գաղթականների քարավանը գնում էր դեպի խոյ: Իրանի շահը տվել էր թույլտվություն գաղթականությանը Ջուլիայի կամրջով անցնելու Արևելյան Հայաստան:

Հայտնեցին Անդրանիկին, որ Խազիլ փաշան հարձակվել է խաղաղ բնակչության վրա: Ժամանակ չկորցնելով Անդրանիկի զինյալները ջախջախիչ հարված հասցրին, թուրքերը խուճապահար փախան, թողնելով իրենց զենքն ու զինամթերքը:

Այդ օրհասական պահին, երբ գորավարը իր քաջերով գաղթականներին փոխադրում էր Արևելյան Հայաստան, Հայաստանի նորերուկ կառավարությունը հուլիսի 17-ին նամակ-հեռագիր ուղարկեց թուրքիայի զինված ուժերի նախարարին՝ Էնիվերին. Անդրանիկ գորավարին՝ Հայաստանի կառավարությանը չենթարկվելու համար շուտափույթ բռնել և ոչնչացնել:

Ահա կառավարության ղեկավար Քաջազանու և Արամ Մանուկյանի դավաճանական ցանկությունը:

Հաղթանակած դիվիզիան Ջուլիա մտավ հայդուկապետի առաջնորդությամբ: Ջուլիայի կամրջի վրա մահափորձ կազմակերպվեց գորավարի դեմ: Բռնեցին: Երկու հայ էին, որոնք կատարում էին Դրոյի հանձնարարությունը: Անդրանիկը նրանց բաց թողեց:

Թուրք Խասհան փաշան տասներկու հազար զորքով կանգնած էր Սալմաստում: Հինգ հարյուր զինվոր թողեց Սալմաստում մնացածով մտավ Խոյ՝ կտրելու հայերի ճանապարհը դեպի Արևելյան Հայաստան:

Հանկարծ հնչեց Անդրանիկի ձայնը.

- Առաջ, մենք գնում ենք հաղթելու:

Թշնամին ահաբեկված փախավ՝ թողնելով շատ զոհեր, զենք ու զինամթերք:

Դա Սերդավարի կռիվն էր:

Հարձակում կազմակերպվեց Խոյ քաղաքի վրա: Անդրանիկը երկու անգամ գրոհեց և ճանապարհ հարթեց գաղթականությանը Արևելյան Հայաստան փոխադրելու համար:

Այի Խասան փաշայի զորաբանակը մերկացրած սրերով մտել էին գաղթականների մեջ և կոտորում էին: Անդրանիկի զինվորները Այի Խասանին լրիվ ջախջախեցին, մինչև վերջին զինվորը:

Այսպիսով երեք հարյուր հիսուն հազար գաղթականներ ապահով հասան Արևելյան Հայաստան:

Փոքրիկ զինվորը՝ Արամը, բռնեց Սյունիքի ճանապարհը: Նա բոլորից առաջ էր քայլում, զենքը ուսին զցած: Հասան Գորիս: Հրապարակի վրա շարված էր ձիավոր զորքը: Կանգնած էին հոգևորականներ և ժողովուրդը: Կանայք կարմիր դրոշ էին ասեղնագործել Անդրանիկի համար «Հայկական առանձին հարվածող զորամաս» տառերով:

1919թ. Մեծ պահքի կեսերին Գորիսից անցան Վաչոց ձոր:

Գարնանը Անդրանիկի զորքը Զանգեզուրի վերջին բուքը հաղթահարելով մտավ Արարատյան դաշտ:

Դրոն դիմավորեց Անդրանիկին և խնդրեց գնալ Երևան:

- Ես Երևան չեմ գար, ես դաշնակ կառավարությունը չեմ ճանչնար,- կտրուկ պատասխանում է Անդրանիկը:

Անդրանիկը չգնաց Երևան, գնաց Էջմիածին: Դրոն ուզում էր պատշաճ դիմավորել գորավարին, բայց նա գնաց ուղիղ մայր տաճար՝ Գարեգին վարդապետի ուղեկցությամբ կաթողիկոսի մոտ:

Հոգևորականը լավ դիմավորեց գորավարին:

- Սիրելի՛ զինվորներ, հասավ մեր բաժանման պահը: Կռիվները ավարտված են: Մեր զենքն ու դրոշները հանձնում ենք կաթողիկոսաբանին: Դուք ազատ եք: Ինչպես կուզեք տնօրինեք ձեր կյանքը: Սա Հայաստանն է, սա մեր հողն է, գնացե՛ք և ապրե՛ք ձեր կյանքը: Մնաք բարով:

Անդրանիկ գորավարը իր հետ տարավ տասնութ զինվոր, որոնց մեջ էին Պուճուր Ապրոն և Փուստիկ Սեթոն: Գնալուց առաջ Անդրանիկը կանչեց իր մոտ փոքրիկ զինվորին՝ Արամին և ասաց.

- Մա՛նչս, արի տանեմ քեզ ինձ հետ Եվրոպա:

Գլուխը կախած Արամը պատասխանեց.

- Չէ՛, փաշա՛, չըմ իզա, ես կերթամ մըր գեղ, իմ ծնողների գերեզմանին: Նրանց շիրիմները անտեր է: Չըմ իզա:

Անդրանիկը համբուրեց նրան, փող տվեց ու գնաց Եվրոպա: Այնտեղից անցավ ԱՄՆ-ի Ֆրեզնո քաղաք, որտեղ նրան դիմավորեց Պողոս Նուբար փաշան՝ ծաղիկներ փռելով գորավարի ոտքերի տակ, մինչև այն տունը, որը նա նվիրել էր գորավարին:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԿՈՏՈՐԱԾ	3
ՓՈՔՐԻԿ ԶԻՆՎՈՐԸ	10
ԿՈՌԻՆԿՆԵՐԻ ՉՎՈՂ ԵՐԱՄ	17
ԱՆՄԵՂ ԳԱՂԹԱԿԱՆԸ	24
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ - ՀԵՐՔՈ	36
ԱՔՍՈՐ	41
ԽՆՈՒՍՑԻՆԵՐԸ ԴԻՍԱԴՐՈՒՄԵՆ	45
ԳԱՐԵ ԲՈՔՈՆ, ԹԹՈՒ ԹԱՆ	48
ՀԱՐԻՍԱ	52
ՄԽՈՅԻ ՈՍԿԻՆ	55
ԱՖՈՐԻՉՄՆԵՐ	58

Ռաֆիկ Ավագյան
ԿՈՏՈՐԱԾ
(պատմվածքներ)

Рафик Авагян
РЕЗНЯ
(рассказы)

Խմբագիրներ՝ Ա. Բագրատունի
Զևակորունը՝ Արմինե Քոչարյանի

Չափսը՝ 60x84 1/16:
Թուղթը՝ օֆսեթ 70գ/մ² 1.8 ծավալային կշիռով:
Ծավալը՝ 4 տպ. մամուլ:
Տառատեսակը՝ Times Armenian
Տպաքանակը՝ 200:
Տպագրվել է «Լևոն Մարգարյան ԱԶ» տպագրատանը:
Հասցե՝ ք. Երևան, Մայիսի 9 փ. տ. 23:
Գինը պայմանագրային:

ԱՐՄԵՎ

հրատարակչություն

Ք. Երևան, 16 ք. 18 / 94
հեռ.՝ (+374) 10-34-73-35
էլ.փոստ՝ armav-hrat@mail.ru